

Naschrift op reactie van Prof. Drs. L. van Kampen

door Prof. J.H. Blokdijk

De voorganger van mijn voorganger aan de Vrije Universiteit te Amsterdam heeft mij verrast met een reactie op mijn artikel in het laatste aprilnummer van dit blad. Dat is geen alledaagse gebeurtenis en ik voel mij dan ook gevleid door zijn inleidende opmerkingen. Desondanks heb ik niet alle behoedzaamheid laten varen; een weerwoord op een aantal elementen in zijn betoog leek mij passend.

1 De historie

Van Kampen betwist de gangbare interpretatie van de reden tot het schrappen van het axiomatisch voorbehoud bij de herziening van de reglementen in 1946. Hij citeert daarbij uit een mij tot dan toe onbekende publikatie van het NIVRA. Deze geeft een verslag van wat kennelijk het laatste 'officiële' debat over het axiomatisch voorbehoud is geweest. Voor het opgraven van deze publikatie kan men Van Kampen erkentelijk zijn.

Van Kampen trekt dan, uit enkele citaten, de conclusie dat het axiomatisch voorbehoud niet is geschrapt omdat het overbodig werd geacht, maar omdat het zou zijn 'overwonnen'. Die conclusie kan ik echter onmogelijk uit de citaten afleiden: de Commissie tot Herziening van het Reglement van Arbeid motiveert de afwijzing van een amendement-Zuurdeeg met één woord: 'overbodig'; de toelichting bestaat uit één zin: 'Men kan van niemand eischen wat hij niet kan'. Die zin impliceert dat er 'iets' is, dat relevant is en dat een accountant niet kan. Het axiomatisch voorbehoud zou echter pas 'overwonnen' zijn, als de accountant alles zou kunnen wat relevant is voor het doel van zijn onderzoek. (Overigens citeert Van Kampen niet geheel correct; de commissie schrijft: 'Men kan van niemand eischen wat niemand kan'. De wijziging die Van Kampen in deze uitspraak aanbrengt, acht ik echter zinvol.)

Van Kampen geeft ook een citaat van (thans Prof.) Drs. H. Mey uit 1962, waarin deze zich tot tegenstander van axiomatische voorbehouden verklaart. In 1988 zegt Mey echter (in Quote van februari 1988): 'Fraude-onderzoek door de accountant heeft geen enkele zin. Hij komt per definitie te laat omdat hij altijd achteraf controleert. Bovendien komt fraude veelal aan het licht tijdens contacten met bijvoorbeeld leveranciers en andere externe relaties van de onderneming met wie de accountant nooit spreekt'. Naar mijn smaak houdt deze niet bijzonder vriendelijke uitspraak een impliciete erkenning van het axiomatisch voorbehoud in!

2 Absolute zekerheid

Van Kampen vraagt zich af wat ik met 'absolute zekerheid' bedoel, en voegt daaraan toe dat een jaarrekening zijns inziens geen absolute zekerheid behoeft te verschaffen.

Deze laatste stelling is uiteraard correct, maar leidt de aandacht af van mijn

betoog. Dat ging niet over de zekerheid die een jaarrekening vermag te geven, maar over de zekerheid die aan een accountantsverklaring kan worden ontleend.

In een goede jaarrekening is in de toelichting aangegeven hoe de opstellers met de onvermijdelijke onzekerheid zijn omgegaan, met name door vermelding van de gekozen *grondslagen* van *waardering* en *resultaatbepaling*, van omstandigheden die tot voorzieningen hebben geleid en dergelijke. In beginsel geeft de accountantsverklaring dan de absolute zekerheid dat de opstellers van de jaarrekening inderdaad zó met onzekerheid zijn omgegaan als zij in de toelichting aangeven. Daardoor wordt die onzekerheid uiteraard niet opgeheven. In de praktijk wordt deze absolute zekerheid voorts weer gerelativeerd doordat een toelichting niet alle details van de gehanteerde waarderingsmethoden pleegt te beschrijven. Dit aspect is echter niet relevant voor het vraagstuk van het axiomatisch voorbehoud.

Wel relevant is het volgende: in beginsel zou het uiterst gewenst zijn dat de accountantsverklaring ook de absolute zekerheid zou geven dat *alle relevante feiten* correct in de jaarrekening zijn verwerkt. Die absolute zekerheid kan de accountant niet geven, juist door de door mij genoemde factoren die grenzen aan het accountantsonderzoek stellen. Van Kampen betwijfelt of die factoren de getrouwheid van de verantwoording beïnvloeden. Dat is naar mijn mening geen goede probleemstelling; relevant is dat die factoren de mogelijkheid van ontdekking van onvolkomenheden door de accountant beïnvloeden.

Van Kampen besteedt vervolgens uitgebreid aandacht aan de drie factoren die ik in mijn artikel heb genoemd; ook op deze meer gedetailleerde kritiek ga ik gaarne in.

3 Deskundigheid

Van Kampen haalt de discussies uit de jaren dertig en de daarbij gebruikte voorbeelden (houthandel, diamantair) aan, waardoor de indruk wordt gewekt dat het probleem zich slechts bij hoge uitzondering zal voordoen. Die indruk is echter – althans sedert het begin van mijn actieve loopbaan – onjuist. Ondernemingen zijn actief op allerlei (vooral inkoop)markten waarop de accountant commercieel niet deskundig is; ook de productieprocessen zijn thans veel ingewikkelder dan in de jaren dertig.

Het normale middelbaar en zelfs hoger onderwijs kan de accountant onmogelijk alle deskundigheid geven die nodig is om *zelfstandig* te kunnen oordelen. Natuurlijk, er is ook nog zoiets als gezond verstand, maar daarmee komt men hoogstens tot twijfel, niet tot bewijsbare zekerheid. Een goede fraudeur ontwikkelt een fijne neus voor de grenzen van de deskundigheid van de accountant.

Van Kampen noemt in dit verband ook de oordeelonthouding. Deze is echter *niet* 'uitgevonden' om het axiomatisch voorbehoud te ontgaan. Uit hoofdstuk 2 van mijn artikel moge blijken dat het axiomatisch voorbehoud naar mijn mening van toepassing is op onvolkomenheden die onontdekt blijven ondanks een goed stelsel van interne controle; de oordeelonthouding is eerst toepasbaar indien dat stelsel ontbreekt (zie hoofdstuk 2, par. 10).

4 Voortdurende aanwezigheid

Ook hier noemt Van Kampen een voorbeeld – de berging van het goud uit de Lutine – waarbij het gebrek (aan de mogelijkheid tot voortdurende aanwezigheid) overduidelijk een overwegende belemmering oplevert. Door dit voorbeeld wordt echter het probleem onbewust, doch ten onrechte, gebagatelliseerd. Evenals het gebrek aan deskundigheid speelt de onmogelijkheid tot voortdurende aanwezigheid óók een rol op veel kleinere schaal: parafeert de interne-controlefunctionaris blindelings of na nauwgezette controle? Worden alle kwijtingen in het creatieregister ingeschreven? Juist op deze kleinere schaal spelen fraudes zich vaak af.

5 Steekproeven

Van Kampen noemt enige gezaghebbende auteurs die betoogd hebben dat detailcontrole op belangrijke onderdelen (verkopen, inkopen) niet noodzakelijk is, maar hij vermeldt helaas niet wat zij er tegenover gesteld hebben. H.R. Reder en A. Mey introduceerden de totaalcontrole op verkopen.

G. Diephuis betoogde terecht dat detailcontrole niet zinvol is om de volledigheid van de ingekochte hoeveelheden vast te stellen, maar hij liet het prijsaspect van inkopen onderbelicht. Zowel bij verkopen als bij inkopen noopt het prijsaspect vaak tot detailcontrole. Hoe het ook zij, ook Van Kampen ziet detailcontrole als onvermijdelijk in sommige gevallen, zij het misschien minder vaak dan ik. Als volledige detailcontrole economisch niet verantwoord is, zijn steekproeven en het daarmee gepaard gaande risico evenzeer onvermijdelijk.

Van Kampen eindigt zijn betoog over dit punt met de stelling dat het theoretisch niet mogelijk is dat detailcontrole zekerheid kan verschaffen omtrent de hoogte van totaalcijfers. Dit begrijp ik niet: bij positieve controle ontstaat die zekerheid toch door alle samenstellende posten te controleren en alle bijbehorende bedragen op te tellen? Ook bij negatieve controle kan die zekerheid worden bereikt, al is het vaak wat ingewikkelder; te denken valt aan de controle op de opbrengsten van een beleggingsportefeuille.

6 Het beleidsaspect

De kern van Van Kampens bezwaren tegen het deponeren van een axiomatisch voorbehoud en de pogingen het publiek ervan te doordringen, ligt in de verwarring die dit alles mogelijk kan zaaien. Op dit beleidsaspect heb ik een andere kijk.

Een voor menigeen traumatische ervaring is de 'ontsokkeling' van de accountant geweest. Toch was de ontsokkeling gerechtvaardigd: de accountant kan niet alles en hij maakt bovendien – net als elk ander mens – wel eens fouten. Over dit laatste gaat mijn betoog echter niet, wel over het feit dat de accountant niet alles kan.

Het wat kinderlijk aandoend enthousiasme dat in sommige beroepskringen lijkt te bestaan om de accountant een slordig en te ruim omschreven verantwoordelijkheid aan te meten, dreigt in wezen te leiden tot een 'hersokkeling'. Verdoezeling van het axiomatisch voorbehoud laat onduidelijkheid bestaan over de plaats waar de accountant nu *wel* (voor) staat, nu hij de sokkel van de almacht heeft moeten verlaten.

Door verduidelijking wordt het publiek niet *opgezadeld* met moeilijkheden, zoals Van Kampen stelt; het publiek krijgt te horen dat er *altijd al* aftrekposten op de absolute zekerheid waren. Dat weet het publiek trouwens al; vandaar de ontsokkeling. Het publiek weet alleen (nog) niet *welke* die aftrekposten zijn.

Ook voor de rechtbank heeft een theoretische verwoording van het axiomatisch voorbehoud betekenis en wel indien een gedaagde accountant kan aantonen dat het onontdekt blijven van een onvolkomenheid uitsluitend veroorzaakt is door een of meer omstandigheden die tot het axiomatisch voorbehoud moeten leiden. De door Van Kampen bepleite verdediging dat de accountant zijn arbeid heeft verricht met de nodige 'skill and care' is naar mijn mening ontoereikend: accountantscontrole is een moeilijk, specialistisch vak. Noch van rechters, noch van het publiek is te verwachten dat men weet wanneer de nodige 'skill and care' wel of niet is aangewend. Het vertrouwen op de mildheid van rechters biedt een onvoldoende deugdelijke grondslag voor de verdediging.

Van Kampen eindigt zijn reactie met de stelling dat 'de accountant moet doen wat hij kan'. Aan het einde van mijn artikel zeg ik vrijwel hetzelfde, maar ik voeg er aan toe: 'hij moet duidelijk zeggen wat hij niet kan'. Daarmee bepleit ik dan ook stellig geen terugkeer naar het 'nyet' tegen verantwoordelijkheid voor fraude. Ik bepleit wel een nuchtere, scherp geanalyseerde en rechtvaardige toedeling van verantwoordelijkheid. Dat is de beste remedie tegen 'hersokkeling'.